

PRESUDA SUDA (veliko vijeće)

1. ožujka 2011. (*)

„Zahtjev za prethodnu odluku – Temeljna prava – Suzbijanje diskriminacije – Jednako postupanje prema muškarcima i ženama – Pristup robi i uslugama i njihova nabava, odnosno pružanje – Premije osiguranja i davanja – Aktuarski čimbenici – Spol kao čimbenik u procjeni osiguravajućih rizika – Privatni ugovori o životnom osiguranju – Direktiva 2004/113/EZ – Članak 5. stavak 2. – Izuzeće koje ne podliježe vremenskom ograničenju – Povelja Europske unije o temeljnim pravima – Članci 21. i 23. – Nevaljanost”

U predmetu C-236/09,

povodom zahtjeva za prethodnu odluku na temelju članka 234. UEZ-a, koji je uputio Cour constitutionnelle (Ustavni sud, Belgija), odlukom od 18. lipnja 2009., koju je Sud zaprimio 29. lipnja 2009., u postupku

Association belge des Consommateurs Test-Achats ASBL,

Yann van Vugt,

Charles Basselier

protiv

Conseil des ministres,

SUD (veliko vijeće),

u sastavu V. Skouris, predsjednik, A. Tizzano, J. N. Cunha Rodrigues, K. Lenaerts, J.-C. Bonichot i A. Arabadjiev, predsjednici vijeća, E. Juhász (izvjestitelj), G. Arestis, A. Borg Barthet, M. Ilešič, L. Bay Larsen, P. Lindh i T. von Danwitz, suci,

nezavisna odvjetnica: J. Kokott,

tajnik: R. Şereş, administratorica,

uzimajući u obzir pisani postupak i nakon rasprave održane 1. lipnja 2010.,

uzimajući u obzir očitovanja koja su podnijeli:

- za Association belge des Consommateurs Test-Achats ASBL kao i za van Vughta i Basseliera, F. Krenc, *avocat*,
- za Conseil des ministres, P. Slegers, *avocat*,
- za belgijsku vladu, L. Van den Broeck, u svojstvu agenta, i P. Slegers, *avocat*,

- za Irsku, D. O’Hagan, u svojstvu agenta, i B. Murray, *BL*,
 - za francusku vladu, G. de Bergues i A. Czubinski, u svojstvu agenata,
 - za litavsku vladu, R. Mackevičienė, u svojstvu agenta,
 - za finsku vladu, J. Heliskoski, u svojstvu agenta,
 - za vladu Ujedinjene Kraljevine, I. Rao, u svojstvu agenta, i D. Beard, *barrister*,
 - za Vijeće Europske unije, M. Veiga, F. Florindo Gijón i I. Šulce, u svojstvu agenata,
 - za Europsku komisiju, M. Van Hoof i M. van Beek, u svojstvu agenata,
- saslušavši mišljenje nezavisnog odvjetnika na raspravi održanoj 30. rujna 2010.,
donosi sljedeću

Presudu

- 1 Zahtjev za prethodnu odluku odnosi se na valjanost članka 5. stavka 2. Direktive Vijeća 2004/113/EZ od 13. prosinca 2004. o provedbi načela jednakog postupanja prema muškarcima i ženama u pristupu i nabavi robe, odnosno pružanju usluga (SL L 373, str. 37.) (SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 5., svezak 1., str. 101.).
- 2 Zahtjev je upućen u okviru spora između Association belge des Consommateurs Test-Achats ASBL, van Vugt i Basselier, s jedne strane, i Conseil des ministres (Vijeće ministara) Kraljevine Belgije, s druge strane, o poništenju Zakona od 21. prosinca 2007. kojim je izmijenjen, s obzirom na postupanje prema spolu u pitanjima koja se odnose na osiguranje, Zakon od 10. svibnja 2007. o suzbijanju diskriminacije između muškaraca i žena (*Moniteur Belge* od 31. prosinca 2007., str. 66175.; u daljnjem tekstu: Zakon od 21. prosinca 2007.).

Pravni okvir

Pravo Unije

- 3 Direktiva 2004/113 donesena je na temelju članka 13. stavka 1. UEZ-a. Uvodne izjave 1., 4., 5., 12., 15., 18. i 19. te direktive glase kako slijedi:

„(1) U skladu s člankom 6. Ugovora o Europskoj uniji, Unija se temelji na načelima slobode, demokracije, poštovanja ljudskih prava i temeljnih sloboda te vladavini prava, načelima koja su zajednička svim državama članicama, i poštuje temeljna prava

zajamčena Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda [potpisanom u Rimu 4. studenoga 1950.], koja kao opća načela prava Zajednice proizlaze iz zajedničkih ustavnih tradicija država članica.

[...]

(4) Jednakost muškaraca i žena predstavlja temeljno načelo Europske unije. Članci 21. i 23. Povelje [Europske unije] o temeljnim pravima (u daljnjem tekstu: „Povelja”) zabranjuju svaku diskriminaciju na temelju spola i zahtijevaju da se jednakost [ravnopravnost] muškaraca i žena osigura u svim područjima.

(5) Članak 2. Ugovora o osnivanju Europske zajednice određuje da promicanje spomenute jednakosti [ravnopravnosti] predstavlja jednu od glavnih zadaća Zajednice. Slično tomu, članak 3. stavak 2. Ugovora, zahtijeva od Zajednice da djeluje s ciljem uklanjanja nejednakosti i promiče jednakost [ravnopravnosti] muškaraca i žena u okviru svih svojih aktivnosti.

[...]

(12) Radi sprečavanja spolne diskriminacije ova se Direktiva primjenjuje na izravnu i neizravnu diskriminaciju. Izravna diskriminacija postoji isključivo kada se prema nekoj osobi na temelju spola postupa nepovoljnije nego prema drugoj osobi u usporedivoj situaciji. Sukladno tomu, na primjer, razlike u pružanju usluga zdravstvene zaštite koje su posljedica fizičkih različitosti između muškaraca i žena ne mogu se smatrati usporedivim situacijama i stoga ne predstavljaju diskriminaciju.

[...]

(15) Veliki broj već postojećih pravnih instrumenata osigurava primjenu načela jednakog postupanja prema muškarcima i ženama u području zapošljavanja i rada. Stoga se ova Direktiva ne primjenjuje u tome području. Isti se razlozi primjenjuju na područje samozapošljavanja, budući da je ono obuhvaćeno postojećim pravnim instrumentima. Ova se Direktiva primjenjuje na osiguranje i mirovine koje su isključivo privatne, dobrovoljne i odvojene od radnog odnosa.

[...]

(18) Uporaba aktuarskih čimbenika koji se odnose na spol široko je rasprostranjena kod pružanja osiguranja i ostalih povezanih financijskih usluga. Radi osiguranja jednakog postupanja prema muškarcima i ženama, uporaba spola kao aktuarskog čimbenika ne smije dovesti do razlika u pojedinačnim premijama i davanjima. Kako bi se izbjeglo iznenadno prilagođavanje tržišta, primjena ovog pravila odnosi se isključivo na nove ugovore zaključene nakon datuma prenošenja ove Direktive.

(19) Određene kategorije rizika mogu varirati u odnosu na spolove. U nekim slučajevima spol predstavlja jedan, ali ne nužno i jedini odlučujući čimbenik kod procjene osiguravajućeg rizika. Za ugovore koji osiguravaju te vrste rizika, države članice mogu odlučiti o dozvoli izuzeća od pravila o jednakim premijama i davanjima, ako osiguraju da su aktuarski i statistički podatci na kojima se temelje izračuni pouzdani, redovito ažurirani i dostupni javnosti. Izuzeća se dopuštaju jedino u onim

područjima gdje nacionalno zakonodavstvo još nije predvidjelo primjenu pravila o jednakosti. Pet godina nakon prenošenja ove Direktive, države članice trebaju preispitati opravdanost ovih izuzeća uzimajući u obzir najnovije aktuarske i statističke podatke te izvješće Komisije sastavljeno tri godine nakon datuma prenošenja ove Direktive.”

4 Svrha Direktive 2004/113 definirana je u članku 1. te direktive kako slijedi:

„Svrha je ove Direktive utvrditi okvir za suzbijanje spolne diskriminacije u pogledu mogućnosti dobivanja i nabave robe, odnosno pružanja usluga, radi učinkovite primjene načela jednakog postupanja prema muškarcima i ženama u državama članicama.”

5 Člankom 4. stavkom 1. Direktive 2004/113 određuje se:

„1. Za potrebe ove Direktive, načelo jednakog postupanja prema muškarcima i ženama znači da:

(a) je zabranjena svaka izravna diskriminacija na temelju spola, uključujući nepovoljnije postupanje prema ženama zbog trudnoće ili majčinstva;

(b) je zabranjena svaka neizravna diskriminacija na temelju spola.”

6 Člankom 5. Direktive 2004/113, pod naslovom „Aktuarski čimbenici”, određuje se:

„1. Države članice osiguravaju da ni u jednome novom ugovoru zaključenom nakon 21. prosinca 2007., prilikom izračuna premija i davanja u svrhu osiguravajućih i povezanih financijskih usluga, uporaba spola kao čimbenika ne dovede do razlika u pojedinačnim premijama i davanjima.

2. Neovisno o stavku 1., do 21. prosinca 2007. države članice mogu odlučiti da dopuste proporcionalne razlike u pojedinačnim premijama i davanjima, ako je uporaba spola kao odlučujućeg čimbenik [odlučujući čimbenik] kod procjene rizika na temelju relevantnih i preciznih aktuarskih i statističkih podataka. Dotične države članice o tome obavješćuju Komisiju i osiguravaju redovito prikupljanje, objavljivanje i ažuriranje preciznih podataka koji su relevantni za uporabu spola kao odlučujućeg aktuarskog čimbenika. Spomenute države članice preispituju svoju odluku pet godina nakon 21. prosinca 2007. uzimajući u obzir izvješće Komisije spomenuto u članku 16. i Komisiji prosljeđuju rezultate tog preispitivanja.

3. U svakom slučaju, troškovi vezani uz trudnoću i majčinstvo ne smiju dovesti do razlika u pojedinačnim premijama i davanjima.

Države članice mogu odgoditi provedbu mjera potrebnih za usklađivanje s ovim stavkom za najkasnije dva mjeseca [dvije godine] nakon 21. prosinca 2007. U tom slučaju dotične države članice o tome odmah obavješćuju Komisiju.”

7 Člankom 16. te direktive, pod naslovom „Izvješća”, određuje se:

„1. Do 21. prosinca 2009. a nakon toga svake pete godine, države članice Komisiji dostavljaju sve raspoložive informacije o provedbi ove Direktive.

Komisija sastavlja sažeto izvješće koje uključuje pregled trenutačne prakse država članica vezano uz članak 5. u pogledu uporabe spola kao čimbenika prilikom izračuna premija i davanja. Najkasnije 21. prosinca 2010. Komisija dostavlja spomenuto izvješće Europskom parlamentu i Vijeću. Po potrebi, u prilogu svog izvješća Komisija iznosi prijedloge za izmjenu ove Direktive.

2. U svome izvješću Komisija uzima u obzir stajališta relevantnih interesnih skupina.”

- 8 Na temelju članka 17. stavka 1. Direktive 2004/113, države članice donose zakone i druge propise potrebne za usklađivanje s ovom Direktivom najkasnije do 21. prosinca 2007. i Komisiji odmah dostavljaju tekst tih odredaba.

Nacionalno pravo

- 9 U članku 2. Zakona od 21. prosinca 2007. navodi se da tim zakonom prenosi Direktiva 2004/113.

- 10 Članak 3. tog zakona sadržava odredbu koja zamjenjuje članak 10. Zakona od 10. svibnja 2007. o suzbijanju diskriminacije između muškaraca i žena na osnovi spola u pitanjima osiguranja.

- 11 Novi članak 10. Zakona od 10. svibnja 2007. glasi kako slijedi:

„1. Odstupajući od članka 8., upravo proporcionalna razlika na osnovi spola može se uspostaviti za potrebe izračuna premija osiguranja i davanja ako je spol odlučujući čimbenik u procjeni rizika na temelju relevantnih i preciznih aktuarskih i statističkih podataka.

To se izuzeće primjenjuje samo na ugovore o životnom osiguranju u smislu članka 97. Zakona od 25. lipnja 1992. o ugovorima o nepomorskom osiguranju.

2. Od 21. prosinca 2007. troškovi povezani s trudnoćom i majčinstvom ne mogu ni pod kojim okolnostima nastaviti dovoditi do razlika u premijama osiguranja i davanjima.

3. Odbor za bankarstvo, financije i osiguranje prikuplja aktuarske i statističke podatke iz stavka 1., objavljuje ih do 20. lipnja 2008. te zatim svake dvije godine objavljuje ažurirane podatke i postavlja ih na svoje *web*-mjesto. Ti se podaci ažuriraju svake dvije godine.

Odbor za bankarstvo, financije i osiguranje ovlašten je od institucija, poduzetnika i pojedinaca tražiti za to potrebne podatke. Određuje koje je podatke potrebno poslati, na koji način i u kojem obliku.

4. Odbor za bankarstvo, financije i osiguranje Europskoj komisiji najkasnije do 21. prosinca 2009. dostavlja podatke koji su mu na raspolaganju u skladu s ovim člankom. Podatke prosljeđuje Europskoj komisiji nakon svakog ažuriranja.

5. Zakonodavna vijeća do 1. ožujka 2011. procjenjuju primjenu ovoga članka na osnovi podataka iz stavaka 3. i 4., izvješća Europske komisije iz članka 16. Direktive 2004/113/EZ i situacije u drugim državama članicama Europske unije.

Procjena se izrađuje na osnovi izvješća koje će Odbor za procjenu podnijeti zakonodavnim vijećima u roku od dvije godine.

Dekretom Vijeća ministara Kralj utvrđuje detaljnija pravila o sastavu Odbora za procjenu i imenovanju njegovih članova, kao i oblik i sadržaj izvješća.

Odbor posebno izvještava o učincima ovoga članka na stanje na tržištu te analizira i druge kriterije za segmentaciju uz one povezane sa spolom.

6. Ta se odredba ne primjenjuje na ugovore o osiguranju sklopljene na temelju programa o dodatnom socijalnom osiguranju. Takvi ugovori podliježu isključivo članku 12.”

Činjenice u glavnom postupku i prethodna pitanja

12 Tužitelji u glavnom postupku pokrenuli su postupak pred Cour constitutionnelle (Ustavni sud) (Belgija) za poništenje Zakona od 21. prosinca 2007. kojim se Direktiva 2004/113 prenosi u belgijsko zakonodavstvo.

13 Tvrdili su da je Zakon od 21. prosinca 2007., kojim se provodi izuzeće ponuđeno člankom 5. stavkom 2. Direktive 2004/113, suprotan načelu ravnopravnosti žena i muškaraca.

14 Budući da se Zakon od 21. prosinca 2007. koristi izuzećem na temelju članka 5. stavka 2. Direktive 2004/113, Cour constitutionnelle je, s obzirom da se postupkom pokrenutim pred tim sudom otvara pitanje valjanosti odredbe direktive Unije, odlučio prekinuti postupak i Sudu uputiti sljedeća prethodna pitanja:

„1. Je li članak 5. stavak 2. Direktive 2004/113 [...] spojiv s člankom 6. stavkom 2. [UEZ-a], odnosno, s načelom jednakosti i nediskriminacije zajamčenim tom odredbom?

2. Ako je odgovor na prvo pitanje negativan, je li članak 5. stavak 2. direktive nespojiv s člankom 6. stavkom 2. [UEZ-a] i onda kada je njegova primjena ograničena na ugovore o životnom osiguranju?”

O prethodnim pitanjima

15 Svojim prvim pitanjem sud koji je uputio zahtjev u biti pita je li članak 5. stavak 2. Direktive 2004/113 valjan s obzirom na načelo jednakog postupanja prema muškarcima i ženama.

16 Člankom 6. stavkom 2. UEZ-a, na koji sud koji je uputio zahtjev upućuje u svojim pitanjima i koji se navodi u uvodnoj izjavi 1. Direktive 2004/113, određuje se da Unija poštuje temeljna prava, kako su zajamčena Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i kako proizlaze iz ustavnih tradicija zajedničkih

državama članicama, kao opća načela prava Zajednice. Ta su temeljna prava uključena u Povelju koja od 1. prosinca 2009. ima isti pravni status kao i Ugovori.

- 17 Člancima 21. i 23. Povelje s jedne strane zabranjuje se svaka diskriminacija na temelju spola i, s druge strane, zahtijeva se da ravnopravnost žena i muškaraca mora biti osigurana u svim područjima. Budući da uvodna izjava 4. Direktive 2004/113 izričito upućuje na članke 21. i 23. Povelje, valjanost članka 5. stavka 2. te direktive mora se procijeniti s obzirom na te odredbe (vidjeti u tom smislu presude od 9. studenoga 2010., Volker und Markus Schecke i Eifert C-92/09 i C-93/09, Zb., 2010., str. I-11063., t. 46.).
- 18 Pravo na jednako postupanje prema muškarcima i ženama predmet je odredbi Ugovora o funkcioniranju Europske unije. Prvo, temeljem članka 157. stavka 1. UFEU-a, svaka država članica mora osigurati primjenu načela o jednakim plaćama muškaraca i žena za jednak rad ili za rad jednake vrijednosti. Drugo, člankom 19. stavkom 1. UFEU-a određuje se da, uz prethodnu suglasnost Europskog parlamenta, Vijeće može poduzeti odgovarajuće radnje radi suzbijanja diskriminacije na temelju spola, rasnog ili etničkog podrijetla, vjere ili uvjerenja, invaliditeta, dobi ili spolne orijentacije.
- 19 Dok se člankom 157. stavkom 1. UFEU-a uspostavlja načelo jednakog postupanja prema muškarcima i ženama u specifičnom području, člankom 19. stavkom 1. UFEU-a Vijeću se dodjeljuje nadležnost koju mora izvršavati u skladu s, između ostalog, člankom 3. stavkom 3. drugim podstavkom UFEU-a, kojim se određuje da Unija suzbija društvenu isključenost i diskriminaciju, promiče socijalnu pravdu i zaštitu, ravnopravnost žena i muškaraca, međugeneracijsku solidarnost i zaštitu prava djeteta, te člankom 8. UFEU-a, temeljem kojeg u svim svojim aktivnostima Unija teži uklanjanju nejednakosti i promicanju ravnopravnosti između muškaraca i žena.
- 20 U postupnom postizanju te ravnopravnosti, upravo zakonodavac Unije, s obzirom na zadaću dodijeljenu Uniji člankom 3. stavkom 3. drugim podstavkom UFEU-a i člankom 8. UFEU-a, utvrđuje trenutak u kojem će poduzeti mjere, vodeći računa o razvoju gospodarskih i društvenih uvjeta u Uniji.
- 21 Međutim, prilikom donošenja odluka o takvim mjerama mora koherentno pridonijeti postizanju zacrtanog cilja, što ne dovodi u pitanje mogućnost da se osiguraju prijelazna razdoblja ili izuzeća ograničenog dosega.
- 22 Kao što je navedeno u uvodnoj izjavi 18. Direktive 2004/113, u vrijeme donošenja direktive uporaba aktuarskih čimbenika koji se odnose na spol bila je široko rasprostranjena kod pružanja usluga osiguranja.
- 23 Stoga je zakonodavac Unije imao mogućnost provesti načelo ravnopravnosti muškaraca i žena, odnosno, primjenu pravila o jednakim premijama i davanjima za oba spola i to postupno i uz odgovarajuća prijelazna razdoblja.
- 24 U tom smislu zakonodavac Unije je člankom 5. stavkom 1. Direktive 2004/113 utvrdio da se razlike u premijama i davanjima koje proizlaze iz uporabe spola kao čimbenika prilikom njihova izračuna moraju ukinuti najkasnije do 21. prosinca 2007.

- 25 Odstupajući od općeg pravila o jednakim premijama i davanjima za oba spola utvrđenog člankom 5. stavkom 1. Direktive 2004/113, člankom 5. stavkom 2. te direktive državama članicama čije nacionalno pravo u trenutku donošenja Direktive 2004/113 još nije primjenjivalo to pravilo daje se mogućnost da prije 21. prosinca 2007. odluče da će proporcionalne razlike u pojedinačnim premijama i davanjima dopustiti u slučaju kada je, na temelju relevantnih i preciznih aktuarskih i statističkih podataka, spol odlučujući čimbenik u procjeni rizika.
- 26 Na temelju članka 5. stavka 2. Direktive 2004/113, odluka o korištenju te opcije mora se preispitati pet godina nakon 21. prosinca 2007., uzimajući u obzir izvješće Komisije, ali budući da u Direktivi 2004/113 nije navedeno razdoblje tijekom kojeg se te razlike mogu nastaviti primjenjivati, državama članicama koje se koriste tom opcijom dopušteno je da osiguravateljima omoguće primjenu tog nejednakog postupanja bez vremenskog ograničenja.
- 27 Vijeće nije sigurno bi li se, u kontekstu određenih grana privatnog osiguranja, situacije u kojima su muškarci i žene nositelji police osiguranja mogle smatrati usporedivima jer se, sa stajališta načina djelovanja osiguravatelja u skladu s kojim se rizici kategoriziraju na osnovi statističkih podataka, razine osiguranog rizika za muškarce i za žene mogu međusobno razlikovati. Vijeće ističe da je cilj opcije predviđene člankom 5. stavkom 2. Direktive 2004/113 samo omogućiti da se u različitim situacijama ne postupa na isti način.
- 28 Prema ustaljenoj sudskoj praksi Suda, načelo jednakog postupanja zahtijeva da se u usporedivim situacijama ne postupa na različit način i da se u različitim situacijama ne postupa na isti način, osim ako je takvo postupanje objektivno opravdano (vidjeti presudu od 16. prosinca 2008., Arcelor Atlantique et Lorraine i dr. C-127/07, Zb., str. I-9895., t. 23.).
- 29 U tom pogledu valja istaknuti da usporedivost situacija treba procijeniti s obzirom na predmet i svrhu akta Unije u kojem se dotična razlika utvrđuje (vidjeti u tom smislu ranije navedenu presudu Arcelor Atlantique et Lorraine i dr., t. 26.). Ovdje je ta razlika utvrđena člankom 5. stavkom 2. Direktive 2004/113.
- 30 Nije sporno da je u sektoru osiguravajućih usluga svrha Direktive 2004/113, kao što se vidi iz članka 5. stavka 1. te direktive, primjena jednakih prava na premije i davanja za oba spola. U uvodnoj izjavi 18. Direktive 2004/113 izričito se navodi da, radi osiguranja jednakog postupanja prema muškarcima i ženama, uporaba spola kao aktuarskog čimbenika ne smije dovesti do razlika u pojedinačnim premijama i davanjima. U uvodnoj izjavi 19. te direktive opisuje se mogućnost dana državama članicama da pravilo o jednakim premijama i davanjima za oba spola ne primjenjuju, odnosno mogućnost da dopuste izuzeća. Shodno tome, Direktiva 2004/113 zasniva se na pretpostavci da su za potrebe primjene načela jednakog postupanja prema muškarcima i ženama, sadržanog u člancima 21. i 23. Povelje, situacije u kojima premije osiguranja i davanja ugovaraju muškarci odnosno žene usporedive.
- 31 U tim okolnostima postoji rizik da izuzeće od jednakog postupanja prema muškarcima i ženama predviđeno člankom 5. stavkom 2. direktive pravom Unije bude dopušteno vremenski neograničeno.

- 32 Takva odredba, koja dotičnim državama članicama omogućava da bez vremenskog ograničenja zadrže izuzeće od pravila o jednakim premijama i davanjima, u suprotnosti je s ciljem, a to je jednako postupanje prema muškarcima i ženama, koji se želi postići Direktivom 2004/113, te je nespojiva s člancima 21. i 23. Povelje.
- 33 Stoga tu odredbu treba smatrati nevaljanom po isteku odgovarajućeg prijelaznog razdoblja.
- 34 Uzimajući u obzir sve gore navedeno, na prvo pitanje valja odgovoriti da je članak 5. stavak 2. Direktive 2004/113 nevaljan od 21. prosinca 2012.
- 35 S obzirom na taj odgovor, nije potrebno odgovoriti na drugo pitanje.

Troškovi

- 36 Budući da ovaj postupak ima značaj prethodnog pitanja za stranke glavnog postupka pred sudom koji je uputio zahtjev, na tom je sudu da odluči o troškovima postupka. Troškovi podnošenja očitovanja Sudu, koji nisu troškovi spomenutih stranaka, ne nadoknađuju se.

Slijedom navedenog, Sud (veliko vijeće) odlučuje:

Članak 5. stavak 2. Direktive Vijeća 2004/113/EZ od 13. prosinca 2004. o provedbi načela jednakog postupanja prema muškarcima i ženama u pristupu i nabavi robe, odnosno pružanju usluga, nevaljan je od 21. prosinca 2012.

[Potpisi]

* Jezik predmeta: francuski